

6. Jespersen O. Negation in English and Other Languages / Jespersen Otto. – Kobenhavn : Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskap, 1917. – 153 p.
7. Lowth R. A short introduction to English grammar (1762). In R. C. Alston (ed.) English linguistics 1500–1800: A collection of facsimile reprints. No. 18. / Lowth Robert. – Menston, England : The Scolar Press Limited, 1969. – 185 p.
8. Mazzon G. A History of English Negation / Mazzon Gabriella. – Harlow ; Tokyo : Pearson Longman. – 192 p.
9. Rowlett P. Sentential negation in French / Paul Rowlett. – Oxford : Oxford University Press, 1998. – 256 p.
10. Visser F. Th. An Historical Syntax of the English Language / F. Th. Visser. – Vol. 1. – Leiden : E. J. Brill. 1963. – 662 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. The Anglo-Saxon version of the story of Apollonius of Tyre, with a literal tr. by B. Thorp [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.westga.edu/~mcrafton/white/formhel.htm>
2. CMRPV = Corpus of Middle English Prose and Verse [Electronic resource]. – Mode of access : <http://quod.lib.umich.edu/c/cme/>
3. CEEC = Corpus of Early English Correspondence 1410?–1681 [Electronic resource]. – Mode of access : 3. <http://www.helsinki.fi/varieng/CoRD/corpora/CEEC/>
4. The Dream of the Rood / Ed. by B. Dickins and A. S. C. Ross. – London : Methuen & Co., Ltd., 1956. – 51 p.

Семененко Галина. Множественное отрицание в истории английского языка. В статье исследуется процесс упразднения множественного отрицания как языкового изменения, инициированного внутренними, структурно мотивированными факторами. Рассматривается роль языковых контактов и экстралингвистических факторов в изменении базовой модели актуализации отрицания в ранненовоанглийском предложении. Потеря множественного отрицания в ранненовоанглийский период была следствием перехода от модели с отрицательным элементом как вершины фразы (NegP) к модели с отрицательным элементом в позиции спецификатора (SpecNegP). Вероятным источником ускорения запрета множественного отрицания в южном стандарте английского языка являются северные диалекты, где контакты со скандинавскими языками были наиболее интенсивными. Прескриптивные грамматики XVIII в., таким образом, предписывали употреблять формы, которые и так были превалирующей моделью отрицания в стандартном английском языке.

Ключевые слова: множественное отрицание, цикл Есперсена, элементы негативной полярности, ранненовоанглийский язык, прескриптивная грамматика.

Semenenko Galyna. Multiple Negation in the History of English. The article studies the decline of multiple negation as a linguistic change initiated by structurally motivated internal factors. The role of language contacts is revealed as well as the extralinguistic factors affecting the change in the basic model of expressing negation in Early Modern English. Loss of multiple negation in Early Modern English is a result of the transition from a model with a negative element as the head of NegP to the model with a negative element as SpecNegP. Northern dialects due to the most intense contacts with the Scandinavian languages adopted the N1 model earlier and accelerated the penetration of the new negation rule into the southern standard. The prescriptive grammar of the 18th c., thus, required to use forms that were already the preferred option in the standard English.

Key words: multiple negation, Jespersen's Cycle, negative polarity items, Early Modern English, prescriptive grammar.

Стаття надійшла до редколегії
05.03.2013 р.

УДК 811.112.2'367

Микола Фант

Складне речення як один із засобів вираження часових відношень

У статті здійснено спробу виокремити складні речення, які вживаються для вираження часової семантики, і виявлено такі речення вказаного семантичного типу: складнопідрядне речення з підрядним часу, складнопідрядне означальне та псевдопідрядне речення із часовою семантикою, складносурядне речення, зокрема доповнене часовими прислівниками. Проаналізовано семантичні компоненти вказаних речень, а саме: здатність

виражати такі категоріальні значення, як таксис, аспектуальність і темпоральність; схарактеризовано основні складові частини складних речень вказаного типу, які здатні модифікувати їх семантику; здійснено спробу класифікації вказаних конститuentів складних речень; проведено паралелі в структурі та функціонуванні різних типів складних речень із семантикою часу.

Ключові слова: складне речення, часові відношення, таксис, аспектуальність, темпоральність

Постановка наукової проблеми та її значення. Реалізація загальної ідеї часу, функціонування та формування засобів концептуалізації часу в німецькій мові є вагомим складником кола інтересів вітчизняних [2; 5] і зарубіжних [1; 3; 10; 12] германістів.

Залежно від того, до якого мовного рівня належать засоби експлікації часових відношень, можна виокремити лексичний та граматичний час, останній поділяється при цьому на морфологічний та синтаксичний. Аналіз сучасних досліджень показує, що головна увага приділяється лексичним і морфологічним засобам експлікації часу або окремим компонентам аспектуально-темпорального комплексу. Важливим, на нашу думку, є звернення до комплексних одиниць мови, у яких відбувається взаємодія мовних форм нижчого рівня і які здатні задіювати більше ніж одну категорію аспектуально-темпорального комплексу.

Актуальність статті полягає в розкритті ролі складних речень у комплексному зображенні часових відношень в мові.

Мета нашого дослідження – виявити засоби вираження часової семантики на рівні складного речення.

Для досягнення мети ми ставимо такі **завдання**: установити типи складних речень, спеціалізованих на вираженні часової семантики; проаналізувати види значень, які експлікують ці речення; проаналізувати частини складних речень, які виражають часову семантику.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Складність, неоднорідність, плюралізм трактування сутності часу породжує багатоаспектність підходів до семантичної категоризації часу. Панівна на сьогодні реляційна концепція часу пропонує нам широкий погляд на це явище та ґрунтується на тісній взаємозалежності часу та процесу в їх абстрактному розумінні. Саме міцні зв'язки між концептуалізованими часом та процесом, неможливість в окремих випадках розмежувати вказані семантичні компоненти дає підґрунтя для розгляду аспектуально-темпорального комплексу (понятійної категорії), який поділяється на такі категорії, як аспектуальність (семантика окремих фаз процесу, способи дії, а також позачасовість / епізодичність, статичність / динамічність, тривалість / нетривалість тощо), темпоральність (минуле / теперішнє / майбутнє) і таксис (передування / одночасність / слідування) [7, с. 385].

Виокремлення складних речень, які виражають часові відношення, використовуючи лише семантичний критерій не може бути релевантним для нашого дослідження, адже будь-яке складне речення містить понад одну пропозицію, між якими здебільшого імпліковані таксисні відношення.

(1) *Es freut mich, dass ich Sie wieder hier sehe* [6, с. 316] – одночасність.

(2) *Er war es, der die Gefahr zuerst entdeckt hatte* [6, с. 317] – передування («передуванням» у теоретичних граматиках прийнято вважати таксисне відношення, коли дія, виражена в підрядному реченні, відбувається перед дією, вираженою в головному реченні).

(3) *Er erkundigte sich, ob sich der Zug verspäten wird* [6, с. 320] – слідування.

Це дає підстави розглядати складні речення як семантично гетерогенні конструкти, у яких проте одне зі значень домінує над іншими, фоновими, значеннями. Для визначення основного та домінантного значення, до семантичного варто приєднати функціональний критерій, за допомогою якого можна визначити основне та побічне семантичне навантаження синтаксичного зв'язку.

Підрядні речення завдяки їхнім формальним особливостям піддаються чіткішій семантичній та функціональній класифікації. Ураховуючи, що час є одним із атрибутів, умовою, у яких проходить процес, основною синтаксичною одиницею, яка виражає часові відношення є обставина. Серед підрядних речень обставинного типу найхарактернішим засобом вираження часової семантики в німецькій мові є підрядне речення часу.

Опрацювавши 5 теоретичних граматик німецької мови [4, с. 317–322; 6, с. 326–330; 8, с. 766–770; 9, с. 788–794; 11, с. 600–602], ми встановили таку сполучникову парадигму підрядного речення часу в німецькій мові (див. табл. 1).

Сполучникова парадигма підрядного речення часу

Сполучник	Шендельс	Гулига	Helbig / Buscha	DUDEN	Grundzüge ...
<u>Одночасність</u>					
während	+	+	+	+	+
als	+	+	+	+	+
wenn	+	+	+	+	+
solange	+	+	+	+	+
wie	+	+		+	+
indessen	+	+		+	
indes	+	+		+	
indem	+	+		+	
sooft (so oft)	+		+	+	
derweilen	+	+			
wobei	+	+			
da	+	+			
seit(dem)			+		+
sobald				+	+
wo		+			
sowie				+	
<u>Передування</u>					
nachdem	+	+	+	+	+
als	+	+	+	+	+
wenn		+	+	+	+
sobald	+	+	+	+	+
sowie			+	+	+
kaum dass		+	+		+
seit(dem)	+	+	+	+	+
<u>Слідування</u>					
ehe (eh)	+	+	+	+	+
bevor	+	+	+	+	+
bis	+	+	+	+	+

Граматика [4] виокремлює додатково сполучники *als, wie, wenn, da, wo* як нейтральні, які можуть виражати всі три таксисні значення.

Варто зазначити, що кожен зі сполучників пов'язаний із конкретним аспектуальним і темпоральним значенням, які надають йому важливі характеристики й утворюють своєрідні рамки його вживання. Проте аспектуальність і темпоральність представлені в сполучниках неоднаковою мірою та різним способом. Аспектуальність експлікується більш широко. Типи аспектуальних значень:

– інгресивність;

(4) *Seit(dem) er die Magisterarbeit beendet hatte, (seitdem) war er zufriedener* [11, с. 602];

– егресивність;

(5) *Er blieb (so lange) in Deutschland, bis er mit dem Studium fertig war* [11, с. 602];

– дуративність;

(6) *Während ich in Berlin studierte, ging ich oft ins Theater* [10, с. 600];

– ітеративність.

(7) *Sooft ich ihn traf, (jedes Mal) erzählte er mir die gleiche Geschichte* [11, с. 601].

Слід вказати, що оскільки деяким темпоральним сполучникам іманентно властиві аспектуальні значення, то вони вступають у тісну взаємодію з видовими значеннями німецьких дієслів (Aktionsarten). Так, наприклад, сполучнику *solange* при дуративних дієсловах відповідає сполучник *bis* при перфективних дієсловах.

(8) *Wir schauten aus dem Fenster, solange der Zug hielt.*

(9) *Wir schauten aus dem Fenster, bis der Zug abfuhr* [11, с. 600].

Із темпоральністю підрядні речення часу пов'язані не таким тісним способом. Більшість підрядних сполучників є темпорально багатозначні. Темпоральність можна схарактеризувати в цьому контексті як один із чинників, одну з умов уживання окремих сполучників. Так, наприклад, сполучник *als* вживається лише в реченнях, що позначають дію в минулому.

Відносне вживання часових форм дієслів у підрядних реченнях часу є додатковим засобом вираження часової семантики, функціонування якого обмежується такими сферами:

– вираження значень віддаленість / наближеність [6, с. 326–330];

– вираження послідовності при таксисно багатозначних сполучниках.

(10) *Als ich nach Hause kam, war meine Mutter schon fortgegangen* [4, с. 318].

Подія в підрядному реченні слідує за подією в головному, проте таке значення не є характерним для сполучника *als* (див. табл. 1).

Таким чином за допомогою підрядних речень знаходить своє вираження цілий комплекс аспектуально-темпоральних значень, при чому таксисні значення виражені найпоєднаніше, аспектуальні дають додаткову семантичну характеристику висловленню, а темпоральні є своєрідною умовою вибору підрядного сполучника. Саме тому за основу класифікації сполучників в більшості граматик приймаються таксисні значення.

Важливими елементами складнопідрядних речень у німецькій мові виступають кореляти. У складнопідрядних реченнях часу кореляти вживаються лише факультативно. Вибір кореляти залежить від ужитого підрядного сполучника (*als – dann; bis – solange; sobald – dann, da*).

(11) *Er blieb so lange in Deutschland, bis er mit dem Studium fertig war* [11, с. 602].

У реченнях типу (11) підрядна частина (*bis er mit dem Studium fertig war*) є антецедентом анафори *so lange*. Таким чином підрядна частина експлікує семантику корелята.

Розглянемо семантичну, функціональну та формальну сторони речення (11)

(12) *In dem Augenblick, als der Vorhang fiel, brach stürmischer Beifall aus* [6, с. 323].

Складне речення виражає часову семантику, як-от: одночасність, збіг завершення одного процесу та початку іншого. Традиційно таке речення належить до складнопідрядних означальних, проте за своєю структурою наближується до складнопідрядного речення часу з корелятом: підрядна частина експлікує семантику означуваного іменника, надаючи часовий орієнтир; разом з означуваним іменником підрядне речення входить до обставини головного речення.

Ще однією синтаксичною формою, яка функціонує зокрема для експлікації часових відношень, можна вважати безсполучникові умовно-часові речення типу (13), (15). Для порівняння наведені підрядні речення часу з відповідною семантикою (14), (16):

(13) *Kam der Vater nach Hause, wurde er freudig begrüßt* [9, с. 790].

(14) *Wenn der Vater nach Hause kam, wurde er freudig begrüßt* [9, с. 790].

(15) *Hatte Karl eine Arbeit abgeschlossen, stürzte er sich mit Eifer in eine neue* [9, с. 792].

(16) *(Immer) wenn Karl eine Arbeit abgeschlossen hatte, stürzte er sich mit Eifer in eine neue* [9, с. 792].

Семантичний потенціал таких речень проте є досить обмеженим: єдиним можливим аспектуальним значенням є ітеративність; єдиним темпоральним значенням є минуле, при позначенні теперішніх або майбутніх подій на перший план виступає умовність; кореспондують лише з підрядними реченнями часу зі сполучниками *wenn, sobald*.

Особливе місце в системі складнопідрядних речень німецької мови займають псевдопідрядні речення (*weiterführende Sätze*). Однією зі сфер вживання таких речень є експлікація часових відношень.

(17) *Der Direktor hielt eine kurze Begrüßungsansprache, worauf die Vorstellung begann* [9, с. 793].

Формальною особливістю речень типу (17) є спосіб сполучення двох клауз – за допомогою займенникового прислівника, який виступає одночасно обставиною підрядного речення. Функціональною особливістю є те, що на відміну від складнопідрядних речень часу та підрядних означальних, де підрядна частина конституює своєрідний орієнтир, часовий фон, на якому розгортається

процес головного речення, в псевдопідрядних реченнях часу ми маємо справу з двома окремими фактами, поєднаними часовими відношеннями. Це наближує цей тип речень до складносурядних:

(18) *Der Direktor hielt eine kurze Begrüßungsansprache; darauf begann die Vorstellung* [9, с. 793].

Складносурядні речення також здатні виражати часову семантику, проте вона, на відміну від семантики складнопідрядних речень, є ширшою, багатозначною, тому активно взаємодіє і доповнюється значеннями лексичних та морфологічних єдностей речень. Часова семантика експлікується такими видами зв'язку в складносурядному реченні:

1. Асиндетичний координативний зв'язок.

(19) *Das Wasser glitzerte, der Jasmin atmete seinen scharfen schwülen Duft, die Vögel zwitscherten ringsumher in den Bäumen* (Th. Mann, Novellen) [6, с. 302].

(20) *Ein Jüngling hatte ein Mädchen lieb,*

Sie flohen heimlich von Hause fort,

Es wußt' weder Vater noch Mutter.

Sie sind gewandert hin und her,

Sie haben gehabt weder Glück noch Stern,

Sie sind verdorben, gestorben (H. Heine) [6, с. 302].

У прикладі (19) виражена одночасність, в (20) – слідування подій.

2. Синдетичний координативний зв'язок.

(21) *Klaus sorgt für den Plattenspieler, und Elke beschafft neue Platten* [9, с. 788].

(22) *Wir verluden die Waren, und Karls Brigade transportierte sie ab* [9, с. 791].

Так само, як і при асиндетичному зв'язку, виражається одночасність (21) та слідування (22). Одночасність процесів у реченнях з указаним типом зв'язку виражається завдяки простому поєднанню, суміщенню двох процесів у складному реченні. Значення послідовності подій з'являється внаслідок порядку розміщення простих речень у складному, тобто розгортання висловлення в мовленнєвому акті ніби повторює хід подій. Саме із цієї причини в реченнях типу (20), (22) слідування може виражатися лише односторонньо – дія в другій частині не може передувати дії в першій.

Отже, речення типу (20)–(22) здатні виражати одночасність або передування, проте виключають слідування. Значення слідування може бути експлікованим лише з уживанням таких додаткових лексичних та граматичних засобів, як: використання відмінних часових форм дієслова, використання темпоральних прислівників (або прийменникових груп, які складаються з темпоральних прийменника та іменника, доповнених дійктивними одиницями, наприклад, *nach diesem Ereignis, nach diesen Vorgängen*) [9, с. 789]. Указані засоби вживаються в другій частині складного речення, проте вони можуть підтримуватися відповідними єдностями в першій частині речення.

Особливо важливими семантичними компонентами складносурядних речень виступають прислівники та займенникові прислівники. Кожна із цих лексичних одиниць спеціалізується на вираженні характерної семантики, тому з'являється можливість класифікувати їх на зразок підрядних сполучників (див. **табл. 2**) та провести паралелі у їх вживанні (приклади 22–25).

Таблиця 2

Парадигма часових прислівників

Таксисне значення	Приклад
одночасність	währenddessen, gleichzeitig, zugleich, seither, da, dann, jetzt, damals, jedesmal тощо
передування	danach, dann, alsdann, nachher, darauf, daraufhin тощо
слідування	davor, vorher, zuvor, vordem, bis dahin тощо

(23) *Karl besorgte das Essen; währenddessen werteten die anderen Expeditionsteilnehmer ihre Freude aus* [9, с. 790].

(24) *Während Karl das Essen besorgte, werteten die anderen Expeditionsteilnehmer ihre Freude aus* [9, с. 790].

(25) *Peter arbeitet seit Jahren in unserem Betrieb. So lange sind wir schon Freunde* [9, с. 790].

(26) *Solange Peter in unserem Betrieb arbeitet, sind wir schon Freunde* [9, с. 790].

Окремі аспектуальні значення також можуть бути виражені завдяки семантиці окремих лексичних одиниць. Наприклад, займенникові прислівники *seitdem, seither* здатні виражати інгресивність.

(27) *Karin schenkte uns einen Hund; seither haben wir keine ruhige Minute mehr* [9, с. 791].

Висновки. До складних речень, які функціонують для вираження часової семантики, можна віднести: складнопідрядні речення часу, складнопідрядні означальні та псевдопідрядні речення із

часовою семантикою, складносурядні речення доповнені часовими прислівниками. Указані види речень експлікують таксисні значення, які можуть доповнюватися аспектуальною семантикою; темпоральна семантика створює при цьому додаткові умови для вживання вказаних речень. Головними компонентами складних речень, які експлікують часові відношення є сполучник (в підрядному реченні часу) та прислівник (в тому числі займенникові та відносні) в інших типах речень.

Перспективи подальшого дослідження. Одним із перспективних напрямів дослідження є виявлення структурних і функціональних характеристик складних речень із часовою семантикою в їх розвитку, аналіз їх можливих взаємообумовленостей та взаємовпливів у діахронічному аспекті.

Джерела та література

1. Архипова И. В. Зависимый таксис немецкого языка: На примере высказываний с предложно-девербативными конструкциями : дис. ... кандидата фил. наук : 10.02.04 / Архипова Ирина Викторовна. – Новосибирск, 1998. – 234 с.
2. Белозьорова Ю. С. Когнитивно-дискурсивна концептуалізація часу в сучасній німецькій мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Ю. С. Белозьорова. – Запоріжжя, 2005. – 25 с.
3. Гареева Л. Н. Независимый таксис в немецком языке : дис. ... кандидата фил. наук : 10.02.04 / Гареева Лариса Николаевна. – Уфа, 2003. – 161 с.
4. Гулыга Е. В. Грамматика немецкого языка / Е. В. Гулыга, М. Д. Натанзон. – М. : Учпедгиз, 1957. – 355 с.
5. Зощенко Л. М. Понятие времени и его реализация в немецком языке (диахроническое исследование) : дис. ... кандидата фил. наук : 10.02.04 / Зощенко Леся Михайловна. – Одесса, 2008. – 196 с.
6. Шендельс Е. И. Грамматика немецкого языка / Е. И. Шендельс. – [3-е изд.]. – М. : Изд-во лит. на иностр. языках, 1958. – 366 с.
7. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – [2-е изд.]. – М. : Большая Рос. энцикл., 1998. – 685 с.
8. Duden «Grammatik der deutschen Gegenwartssprache» / hrsg. u. bearb. von Günther Drosdowski in Zusammenarbeit mit Peter Eisenberg. – [5., völlig neu bearb. u. erw. Aufl.]. – Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich : Dudenverlag, 1995. – 864 S. – (Der Duden; Bd. 4)
9. Grundzüge einer deutschen Grammatik / [Walter Flämig, Brigitta Haftka, Karl Erich Heidolph u. andere] ; unter der Leitung von Karl Erich Heidolph, Walter Flämig und Wolfgang Motsch. – Berlin : Akademie-Verlag, 1981. – 1028 S.
10. Haase Ch. Kognitive Repräsentation von Temporalität im Englischen und im Deutschen : Dissertation zur Erlangung des akadem. Grades Dr. phil. / Christoph Haase. – Technische Universität Chemnitz, 2002. – 290 S.
11. Helbig G. Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht / Gerhard Helbig, Joachim Buscha. – Berlin : H. Heenemann, 2001. – 654 S.
12. Zybatow T. Grammatische Determinatoren von Zeit- und Sachverhaltsverlauf im Deutschen : Dissertation zur Erlangung des akademischen Grades doctor philosophiae / Tatjana Zybatow. – Universität Leipzig, 2001. – 231 S.

Фант Николай. *Сложное предложение как одно из средств выражения временных отношений.* В статье сделана попытка выделения сложных предложений, употребляющихся для выражения временной семантики, и обнаружены следующие предложения указанного семантического типа: сложноподчиненное предложение с придаточным времени, сложноподчиненное определительное и псевдопридаточное предложение с временной семантикой, сложносочиненные предложения, в том числе дополненные наречиями времени. Проанализированы семантические компоненты указанных предложений, а именно способность выражать следующие категориальные значения: таксис, аспектуальность, темпоральность; охарактеризованы основные составляющие сложных предложений указанного типа, способные модифицировать их семантику; проведены параллели в структуре и функционировании разных типов сложных предложений, обладающих семантикой времени.

Ключевые слова: сложное предложение, временные отношения, таксис, аспектуальность, темпоральность.

Fant Mykola. *Composite Sentence as One of the Ways of Expressing Time Relations.* The article presents an attempt to distinguish composite sentences, which are used to represent temporal semantics, following types of sentences with mentioned semantics were found out: complex sentence with subordinate clause of time, complex sentence with relativ clause and pseudo-subordinate clause with time semantics, compound sentences. Including compound sentence with time adverbs; semantic components of the mentioned sentences were analyzed and namely the capability to express following categorical meanings: taxis, aspectuality, temporality; the basic constituents of the mentioned composite sentences were characterized, which are capable to modify their semantics; structure and functioning of different types of composite sentences with time semantics were compared.

Key words: composite sentence, time relations, taxis, aspectuality, temporality.

Стаття надійшла до редколегії
12.02.2013 р.